

uşûl. Babasına ait fıkıh usulü kitabının şerhidir (Tebrîzî, VI, 161). **6. Velâyetü'l-fakîh.** İmamın gaybeti esnasında Şîa toplumunun imam adına güvenilir fakihlerce yönetilmesi gerektiğini ortaya koyan bu çalışma, bir önceki eserin konuyla ilgili kısımlarının derlenmesiyle meydana gelmiş olup Yâsin el-Müsevî tarafından dipnotlar ilâvesiyle neşredilmiştir (Beirut 1410/1990). **7. er-Resâ'il ve'l-mesâ'il.** Nerâkî'ye sorulan soruların cevapları, babasının bazı kitapları ile hocası Ca'fer b. Hızır Kâşifülgitâ en-Necefi'nin *Keşfü'l-ğitâ'* adlı eserinden nakillerde bulunduğu iki ciltlik Farsça bir eserdir. **8. Hidâyetü's-Şî'a.** Fıkıhla ilgili bir risâledir. **9. Vesîletü'n-necât.** Feth Ali Şah'ın isteği üzerine yazılmış olup iki risâleden meydana gelmektedir (son üç eser için bk. *Mi'râcû's-sa'âde*, neşredenin girişi, s. 24-25). **10. Mi'râcû's-sa'âde.** Bir ahlâk kitabı olup babasının *Câmi'u's-sa'âde* adlı eserinin bazı küçük değişikliklerle Farsça tercümesidir (nşr. Muhammed Nakdî, Kum 1374 hş.). **11. Seyfî'l-ümme ve burhânü'l-mille.** İngiliz asıllı rahip Henry Martyn'in 1811 yılında İslâm'a karşı yazdığı Farsça risâleye reddiyedir (Tahran 1267). **12. Tâkdis.** Nerâkî'nin Mevlânâ'nın *Meşnevî'si* tarzında Farsça kaleme aldığı tasavvufî ve ahlâkî şiirlerini ihtiva etmektedir (Tahran 1954). **13. Dîvân-ı Şafâ'î.** **14. Şerh-i Risâle'î der Hisâb.** **15. Şerh-i Muhaşşalü'l-hey'e.** Bu iki eser babasına ait iki risâlenin şerhidir (eseri için bk. *Mi'râcû's-sa'âde*, neşredenin girişi, s. 23-25; Tebrîzî, VI, 161; *A'yânü's-Şî'a*, III, 184; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Ahmed en-Nerâkî, *Tâkdis*, Tahran 1954, s. 4, 9; a.mlf., *Velâyetü'l-fakîh* (nşr. Yâsin el-Müsevî), Beirut 1410/1990, s. 33-166; a.mlf., *Mi'râcû's-sa'âde* (nşr. Muhammed Nakdî), Kum 1374 hş., neşredenin girişi, s. 16-29; Hânsârî, *Rauzâtü'l-cennât*, I, 96-97; V, 200-202; Mirza Muhammed b. Süleyman et-Tünükâbüni, *Kıtaşû'l-ulemâ'*, Tahran 1396, s. 129-132; Tebrîzî, *Reyhâne-tü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), VI, 160-163; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 162; Hân-bâbâ, *Fihrist*, II, 1880; III, 3137; a.mlf., *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpt-yi 'Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 640, 842, 912; *A'yânü's-Şî'a*, III, 183-184; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Beirut 1403/1983, I, 267; II, 4, 43; IV, 364; VI, 151, 376; VII, 152; IX, 612; XI, 12, 13, 212; XII, 286; XIII, 172, 195, 286; XIV, 55, 134, 208, 354; XVII, 140; XXI, 14, 15, 66, 229, 315, 317; XXII, 340, 341; XXIII, 16; XXV, 177; XXVI, 290, 315; a.mlf., *Tabakâtü a'lâmi's-Şî'a: el-Kirâmü'l-berere fi'l-karnî's-şâlis*, Meşhed 1404, I, 116; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, London 1985, s. 318; Abdul-Hadi Hairi, "Narâkî", *EI²* (İng.), VII, 960-961; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), XIII, 19808.

NERÂKÎ, Muhammed Mehdi

(محمد مهدي النراقي)

Muhammed Mehdi b. Ebî Zer
el-Kâşânî en-Nerâkî
(ö. 1209/1794)

Şii âlimi.

İran'ın Kâşân şehrine bağlı Nerâk köyünde doğdu. Muhakkık Nerâkî, Molla Nerâkî, Mehdi Nerâkî, Molla Mehdi Nerâkî gibi isimlerle anılır. Hocası İsmâil el-Hâcû'î'ye (ö. 1173/1759) otuz yıl öğrencilik yaptığına dair kayıttan ve on beş yaşlarında hocasının yanına gelmiş olabileceği var sayımından hareketle 1128 (1716) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir (Abdullah Ni'met, s. 605). Nerâk'ta başladığı tahsilini İsfahan'da sürdürdü. Burada İsmâil el-Hâcû'î'nin yanı sıra Muhammed b. Muhammed Zemân el-Kâşânî ve Muhammed Mehdi el-Herendî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Kerbelâ ve Necef'te Muhammed Bâkır Vahid Bihbehânî, İbn Ufûr el-Bahrânî, Muhammed Mehdi b. Bahâeddin en-Necefi ve Muhammed İsmâil b. Muhammed el-Mâzenderânî gibi âlimlerden başta fıkıh olmak üzere çeşitli dinî ilimler okudu (Hânsârî, VII, 201-202). Hocası Hâcû'î'nin vefatının ardından Kâşân'a döndü ve büyük bir medrese yaptırarak öğrenci yetiştirmeye başladı. Ülkenin her yanından bu medreseye gelen öğrenciler sayesinde Kâşân, İran'ın önemli ilim merkezlerinden biri olma özelliği kazandı. Hayatının sonlarına doğru Necef'e gitti ve burada vefat etti. Oğlu Molla Ahmed Nerâkî, Muhammed b. Tâlib Tâhîrâbâdî, Muhammed Ca'fer Meczûb Alişah, Mirza Baba Habîbullah Hüseyinî gibi âlimler onun yetiştirdiği talebeler arasında zikredilebilir (Tebrîzî, I, 362-363).

Safevîler'in son yıllarıyla Avşarlılar ve Kaçarlar'dan Âgâ Muhammed Şah dönemini idrak eden Nerâkî, Şii dünyasında tasavvufî hareketleri benimseyenlerle buna karşı çıkanlar arasında tartışmanın şiddetlendiği bir dönemde yaşamıştır. Doğrudan tasavvufu hedef alan bir çalışma yapmamış olmakla birlikte geleneksel düşünceyi akfî ilimlerle zenginleştirerek süfî hareketlerinin karşısında yer almıştır. Onun bu tutumu Ahbârîlik-Usûlîlik tartışmasında da kendini göstermiştir. Ahbârî ekolünün öncülerinden İbn Ufûr el-Bahrânî'nin öğrencisi olmasına rağmen hocasının ve alanındaki düşüncelerine katılmaması ve Usûlî ekolünün o dönemdeki en büyük savunucusu olan diğer hocası Muhammed Bâkır el-Bihbehânî'yi desteklemiştir. Oğlu Molla

Ahmed de babasının görüşlerini sürdürerek Usûlî anlayışın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nerâkî dinî ilimlerin yanı sıra akfî ilimlerle de meşgul olmuş, başta İbn Sînâ olmak üzere İslâm filozoflarının eserlerini incelemiş, ayrıca matematik ve hendeseyle ilgi duymuştur. Çağdaş müelliflerden Abdullah Ni'met onun bu alanlardaki çalışmalarının orijinal bir nitelik taşımadığını, bilinen ve söylenenleri şerhetmek veya güzel bir şekilde yeniden düzenlemekten ibaret olduğunu belirtmiştir (*Felâsî-fetü's-Şî'a*, s. 610).

Eserleri. Kaynaklarda otuz yakın eseri zikredilen Nerâkî'nin önemli çalışmaları şunlardır: **1. Enîsü't-tüccâr.** Ticaret hukukuna dair olup *Enîsü't-tâcirin* diye de anılır. Muhammed Kâzım et-Tabâtabâî (Tahran 1317), İsmâil Sadr – Muhammed Kâzım el-Yezdî (Tahran 1329) ve Abdülkerîm el-Yezdî'nin (Tahran 1349 hş.) notlarıyla birkaç defa basılmıştır. **2. Enîsü'l-muvahhidin.** İtikadî konuların tevhid, adl, nübüvvet, imâmet ve mead olmak üzere beş bölümde ele alındığı eser (Tahran 1317 hş., 1329 hş., 1347) Abdullah el-Cevâhîrî tarafından Arapça'ya tercüme edilmiş (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, II, 467), ayrıca Âyetullah Kâdî Tabâtabâî'nin tashih ve notlarıyla birlikte yayımlanmıştır (Tahran 1363 hş.). **3. Mu'temedü's-Şî'a fi ahkâmi's-şerî'a.** İlk bölümü *Nuḥbetü'l-beyân* adlı eseriyle birlikte tıpkıbasım halinde neşredilmiştir (Tahran 1335 hş.). **4. Tecridü'l-uşûl.** *Tecrid* adıyla da anılan eseri müellifin oğlu Molla Ahmed şerhetmiştir. **5. Câmi'u'l-efkâr fi nakdi'l-enzâr.** İsbât-ı vâcib ve ilâhî sıfatlarla ilgili olup bu konuda yazılmış en hacimli eserlerdendir. **6. Câmi'u's-sa'âdet.** Ahlâk hakkında olan eseri oğlu Molla Ahmed bazı küçük değişikliklerle birlikte *Mi'râcû's-sa'âde* adıyla Farsça'ya çevirmiştir (Kum 1374 hş.). Celâleddin Müctebevî tarafından da tercüme edilen eser *'İlm-i Ahlâk-ı İslâmî* adıyla yayımlanmış (baskı yeri yok, 1409) ve Seyyid Gül Muhammed Nakvî tarafından özet halinde İngilizce'ye çevrilmiştir (*The Collector of Felicities*, Kum, ts.). **7. el-Kelimâtü'l-vecîze.** Bazı felsefî kavramların açıklanmasından ibaret olup müellifin *el-Lüm'atü'l-ilâhiyye*'siyle beraber basılmıştır (nşr. Celâleddin Âştiyânî, Meşhed 1357 hş.). **8. Kurretü'l-uyûn.** Varlık ve mahiyet konusuna ilgilidir. **9. Levâmi'u'l-ahkâm fi fıkhi şerîati'l-İslâm.** Oğlu Molla Ahmed birçok kitabında bu eserden iktibaslarla bulunmuştur (*a.g.e.*, XVIII, 358-359). **10. el-Lüm'atü'l-ilâhiyye.** Vücûd ve mahiyet, feyiz, isbât-ı vâcib, nefis ve nübüvvet konularını içeren eser *el-Kelimâtü'l-vecîze*

NERÂKÎ, Muhammed Mehdi

ile birlikte neşredilmiştir (nşr. Celâleddin Âştiyânî, Meşhed 1357 hş.). **11. Muḥarri-ku'l-kulûb.** Ehl-i beyt mensuplarına yapılan zulümleri anlatan eser İran'da birçok defa basılmıştır (a.g.e., XX, 149). **12. Risâle der Hisâb.** Molla Ahmed tarafından şerhedilmiştir. **13. Tavzîhu'l-eşkâl.** Matematikle ilgilidir. **14. Risâle der Muḥaşşalû'l-hey'e.** Bu esere de Molla Ahmed bir şerh yazmıştır. **15. Şerhu'l-İlâhiyyât min Kitâbi's-Şifâ'** (nşr. Mehdi Muhakkık, Tahran 1365 hş.; Nerâkî'nin eserleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Tebrîzî, I, 361-363; ayrıca eserlerin nüshalarının bulunduğu kütüphaneler hakkında bk. Muhammed Mehdi en-Nerâkî, *Şerhu'l-İlâhiyyât min Kitâbi's-Şifâ'* [nşr. Mehdi Muhakkık], Tahran 1365 hş., neşredenin girişi).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Mehdi en-Nerâkî, *Şerhu'l-İlâhiyyât min Kitâbi's-Şifâ'* (nşr. Mehdi Muhakkık), Tahran 1365 hş., neşredenin girişi; a.mlf., *Enisû'l-muvaḥḥidin*, Tahran 1363 hş., Hasan Hasanzâde Âmülî'nin girişi, s. 13-31; *Keşfü'z-zunûn*, I, 148, 227, 249, 311, 352; II, 413; Mirza Muhammed b. Süleyman Tünükâbûnî, *Kışaşû'l-ulemâ'*, Tahran 1396, s. 132-133; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VII, 200-203; Storey, *Persian Literature*, I, 219-220; Hânbâbâ, *Fihrist*, I, 591, 595; II, 5174; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts. (Çâphâne-i Şafak), I, 360-366; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 824; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 352; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 57; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *eż-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şifâ'*, Beyrut 1390/1970, II, 453, 466-467; III, 351; V, 41, 58-59; XVII, 74-75; XVIII, 349, 358-359; XX, 149; XXI, 213; *A'yânü's-Şifâ'*, X, 143; Abdullah Ni'met, *Felâsîfetü's-Şifâ'*, Beyrut 1987, s. 605-610; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXVII/A, s. 420.

İLYAS ÜZÜM

NERGİSİ

(نرگسی)

(ö. 1044/1635)

Osmanlı sanatlı nesrinin en meşhur temsilcisi.

Asıl adı Mehmed olup babası Ahmed Efendi'nin kadılık yaptığı Saraybosna'da dünyaya geldi. Eserlerinin yazılı tarihlerinden hareketle 988 ile (1580) 993 (1585) yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Şabanoviç'e göre 992'de (1584) dünyaya gelmiştir (*Krjševonost Muslimana*, s. 228). Kadı Nergisîzâde olarak bilinen bir aileye mensup olduğundan Nergisî mahlasını almıştır. Öğrenimine Saraybosna'da başladı, daha sonra İstanbul'a giderek Kafzâde Feyzullah Efendi'ye intisap etti ve onun derslerine katıldı. Babasının vefatı üzerine geçim sıkıntısı yüzünden tahsilini yarıda bırakmak zorunda kaldıysa da Feyzul-

lah Efendi'den mülâzemet alarak maâşa geçti (Başagiç, *Boşnjaci*, s. 91). Feyzullah Efendi'den sülüs, nesih ve ta'lik öğrenen Nergisî birçok yerde müderris olarak görev yaptı, ardından İstanbul'a gelerek kadılığa geçti. Rumeli sadâretine bağlı kadılıklarda bulundu. Çaniçe kadısı iken Kafzâde Fâizî'ye yazdığı tebrik mektubundan sonra Kafzâde ailesinden yardım görmeye başladı. Bu görevi sırasında Rumeli kazaskeri Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi ve üstadı Veysi ile mektuplaştığı bilinmektedir (*Münşeât*, vr. 15^b-16^a).

Kafzâde Fâizî, Zilhicce 1027'de (Aralık 1618) Selânik kadısı olunca Nergisî, Selânik'e gidip Fâizî'nin yanında kadı nâibi ve mülâzım olarak göreve başladı (a.g.e., vr. 46^b). Selânik kadılığından azledilince de (1029/1620) onunla birlikte İstanbul'a döndü. Selânik'te iken Fâizî için istinsah etmeye başladığı Vassâf'ın *Târîh*'ini tamamlaması ve yeni bir göreve tayinini beklemesi bu yıla rastlar (a.g.e., vr. 45^b). 1030'da (1621) Bosna'nın Hersek sancağında Mostar kadılığına gönderildi (*el-Akvâlü'l-müselleme*, s. 8). 1031'de (1622) Yenipazar (Novi Pazar) sancağı kadılığını yürütürken Sultan II. Osman'ın aynı yılın 8 Recebinde (19 Mayıs) katledilmesi, arkasından hâmisî Kafzâde Fâizî'nin vefatı üzerine duyduğu derin üzüntü sebebiyle Yenipazar'dan ayrılarak İstanbul'a döndü (*Münşeât*, vr. 4^a). 1034'te (1624-25) Elbasan kadısı oldu (a.g.e., vr. 86^b-89^b), burada yirmi üç ay görev yaptıktan sonra 1035 yılının sonlarında veya 1036'nın başlarında (1626) İstanbul'a döndü. 1038'de (1628-29) Bosna'nın Banaluka kadısı iken Manastır'a tayin edildi ve oradaki görevi henüz bitmeden 1044 Ramazanında (Şubat-Mart 1635) İstanbul'a gelerek Revan seferine gidecek Ordu-yı Hümâyun'a vak'anüvis sıfatıyla katıldı. Bu görev, bütün ömrü dolaşmakla geçen ve lâıykıyla takdir edilmediğinden şikâyet eden Nergisî için IV. Murad'ın bir taltifi sayılır; çünkü maharet ve sanatını ortaya koyabileceği bir imkâna kavuşmuş oldu (Peçuyulu İbrâhim, II, 405). Ancak ordu henüz İzmit'e varmadan Gebze yakınlarında bir bataklıkta atından düşerek Şeval 1044'te (Mart-Nisan 1635) öldü. Mezarı hakkında kaynaklarda sağlıklı bilgi bulunmamaktadır. Arapça ve Farsça'ya hâkimiyeti yanında geniş bilgisiyile de tanınan Nergisî'nin zarif, nüktedan, rindmeşrep ve hoşsohbet bir kişiliğe, hassas bir ruha, kırılğan bir mizaca sahip olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır.

Türk inşâ sanatının en önemli isimlerinden olan Nergisî, Türkçe'de Sinan Paşa ile

başlayan sanatlı nesir üslûbunu zirveye ulaştırmış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Nâmık Kemal tarafından şiddetle eleştirilmesine kadar ulaşılmış güç bir örnek diye taklit edilmeye çalışılmıştır. Uzun cümleleri, zincirleme tamlamaları, bilinmeyen Arapça ve Farsça kelimeleri seçerek kullanması, bu kelimelerle sebki Hindî'yi hatırlatan nâdir mecaz ve imajlar oluşturması dilinin anlaşılmasını güçleştiren unsurlardır. Ancak dil bilgisi kurallarına uygun sağlam cümlelere yer vermesi, bu cümleleri ilk bakışta hissedilmeyecek secilerle süslemesi, Türkçe'deki bütün cümle çeşitlerini kullanarak dilin imkânlarını zorlaması lehine kaydedilmesi gereken özelliklerdir. Nergisî'nin Arap ve Fars kaynaklı klasik hikâyeler yerine Osmanlı coğrafyasına ait, sosyal hayatı yansıtan olayları hikâyeleştirmesi, bilhassa *Nihâlistân*'da modern hikâyeciliğin habercisi denebilecek düzeyde teknikler kullanması dikkati çekmektedir. Eserlerinin özellikle dîbâce kısımlarında tasannudan uzak duramamış, hikâyelerinde ise orta derecede tekellüflü bir dili benimsemiştir. İlk dönem çalışmalarındaki (meselâ bk. *el-Akvâlü'l-müselleme ve Kânûnü'r-Reşâd*) kısmî sanat merakını daha sonra arttırarak kalem erbabını âciz bırakmak ve kendi ustalığını kabul ettirmek için tasannua yönelmiştir. Bundaki hedefi de İran edebiyatında Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülüstân*'ı ve Abdurrahman-ı Câmî'nin *Bahâristân*'ı gibi Türk edebiyatında kendi muhitinden aldığı yaşanmış hikâyeleri zengin bir dil ve üslûp zevkiyle okuyucuya ulaştırmaktır.

Nergisî'nin ta'lik, nesta'lik, ta'lik kırması, sülüs ve nesih hatlarında oldukça başarılı sayıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Özellikle ta'likin hurde / şikeste türündeki başarısı bilinmektedir. Hat güzelliğinin yanı sıra süratli yazmasıyla da ünlüdür. Hatta Arapça muhtasar bir nahiv kitabı olan *'Avâmîl*'i Beyazıt Camii'nden Fâtiḥ Camii'ne kadar yürürken yazıp bitirmesi, kırk günde Beyzâvî tefsiri *Envârü't-tenzîl*'i istinsah etmesi meşhurdur. Onun 1018'de (1609) istinsah ettiği, Tâcüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâ'ili'l-hidâye* adlı eseri Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya kitapları arasındadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 6712) güzel bir ta'likle yazılmış *Kânûnü'r-Reşâd* ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (Revan Köşkü, nr. 1056) *Münşeât* nüshasının da Nergisî'nin el yazısı olduğu kayıtlarda belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Hamse*. Nergisî'nin en önemli çalışması olan bu eseri İran ve Türk ede-